

ALICJA MATCZUK* – LUBLIN

BIBLIOGRAFIA W POLU ZAINTERESOWANIA O. JOACHIMA ROMANA BARA OFMCONV (1912-1997)

BIBLIOGRAPHY IN THE INTERESTS OF FATHER JOACHIM ROMAN BAR, O.F.M. CONV. (1912–1997)

Abstract

Bibliography of ecclesiastical sciences was one of two domains in the work and scientific activity of Fr Joachim Roman Bar. Alongside it, he was also involved in canon law, in which he distinguished himself as an outstanding expert. Interest in J.R. Bar's bibliography dates back to the late 1930s, when he and Fr Wojciech Zmarz decided to prepare a retrospective Polish bibliography of canon law. To this end, Bar, while studying in Rome, attended the Pontifical Scuola Biblioteconomi, where he gained knowledge of librarianship and scientific bibliography. The fruit of painstaking archival and library research by the two Franciscans was a two-volume *Polska bibliografia prawa kanonicznego* (Polish bibliography of canon law) from the invention of printing until 1940 (vol. II for the years 1800-1940), published by the Scientific Society of the Catholic University of Lublin in 1947 and 1960 (vol. I), and later completed independently by Bar for the years 1940-1956, published in part first in *Rocznik Teologiczno-Kanoniczny* and then in *Prawo Kanoniczne*. Regardless of the work accomplished, Bar's creative initiative was reflected in a new project suggested at the 1948 Congress of Polish Theologians to jointly compile a comprehensive bibliography of Polish theology with Fr Prof. Roman Gustaw of the Catholic University of Lublin. Although the project did not come to fruition with this team, Bar himself did not give up on it, bringing it to fruition at a later date, either on his own or with the cooperation of others, as part of the bibliographic publications of the Academy of Catholic Theology. The first result was *Polska*

* Alicja Matczuk – dr hab. nauk humanistycznych, adiunkt, Katedra Informacji i Kultury Cyfrowej, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

e-mail: alicjamatczuk@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7225-3996>

bibliografia teologiczna za lata 1940-1948, continued in subsequent years as *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego*, and canon law, and later transformed into *Polska bibliografia nauk kościelnych*.

One of Bar's outstanding bibliographic works is the so-called Franciscan bibliography (*Udział Polski w literaturze franciszkańskiej*) printed in the pages of *Studia Theologica Varsaviensia* in 1963-1969. He is also the author of three bibliographies of journal contents. These are: *Wykaz treści „Ateneum Kapłańskiego” za lata 1909-1939 ułożony na sposób bibliograficzny*, *Wykaz treści „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” 1948-1957*, *Wykaz treści dziesięciu roczników (1958-1967) kwartalnika „Prawo Kanoniczne”*, and *Wykaz treści dziesięciu roczników (1948-1958) „Polonia Sacra”*. In addition, he compiled a collective bibliography entitled *Praca naukowa Wydziału Prawa Kanonicznego [Akademii Teologii Katolickiej] w latach 1954-1964*, as well as a personal subject bibliography of Bishop Józef Sebastian Pelczar (1842-1924) – former rector of the Jagiellonian University and professor of canon law, church history and pastoral theology. Bar's bibliographic works stand at a high methodological level and are adapted to the state of bibliographic methodology at the time of their publication.

Keywords: Joachim Roman Bar; bibliography of canon law; bibliography of ecclesiastical sciences; Poland; 20th century

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Streszczenie

Bibliografia nauk kościelnych była jedną z dwóch domen w twórczości i działalności naukowej o. Joachima Romana Bara. Obok niej zajmował się bowiem prawem kanonicznym, w którym zasłużył się jako jego wybitny znawca. Zainteresowanie J.R. Bara bibliografią datuje się od końca lat 30. XX wieku, kiedy z o. Wojciechem Zmarzem podjęli decyzję o przygotowaniu retrospektywnej polskiej bibliografii prawa kanonicznego. W tym celu J.R. Bar, podczas studiów rzymskich, uczęszczał do papieskiej Scuola Biblioteconomia, gdzie zdobył wiedzę w zakresie bibliotekarstwa i bibliografii naukowej. Owocem żmudnych poszukiwań archiwalnych i bibliotecznych dwóch franciszkanów była dwutomowa *Polska bibliografia prawa kanonicznego* od wynalezienia druku do 1940 roku (t. II za lata 1800-1940), wydana nakładem Towarzystwa Naukowego KUL w latach 1947 i 1960 (t. I), a uzupełniona już później samodzielnie przez J.R. Bara za lata 1940-1956, publikowana częściowo najpierw w „Rocznikach Teologiczno-Kanonicznych”, a następnie w „Prawie Kanonicznym”. Niezależnie od dokonanego dzieła – twórcza inicjatywa J.R. Bara znalazła wyraz w nowym projekcie zasugerowanym na Kongresie Teologów Polskich w 1948 roku, a dotyczącym wspólnego opracowania z o. prof. Romanem Gustawem z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego całościowej bibliografii teologii polskiej. Wprawdzie w tym zespole do realizacji projektu nie doszło, ale sam J.R. Bar nie zrezygnował z niego, urzeczywistniając go w terminie późniejszym, samodzielnie lub też przy współpracy innych, w ramach wydawnictw bibliograficznych Akademii Teologii Katolickiej. Pierwszym rezultatem była *Polska bibliografia teologiczna za lata 1940-1948*, kontynuowana

w kolejnych latach jako *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego*, a następnie przekształcona w *Polską bibliografię nauk kościelnych*.

Obszerną pozycję bibliograficzną J.R. Bara stanowi tzw. bibliografia franciszkańska (*Udział Polski w literaturze franciszkańskiej*) drukowana na łamach „Studiów Theologica Varsaviensia” w latach 1963-1969. Jest on również autorem trzech bibliografii zawartości czasopism. Są to: *Wykaz treści „Ateneum Kapłańskiego” za lata 1909-1939 ułożony na sposób bibliograficzny*, *Wykaz treści „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” 1948-1957*, *Wykaz treści dziesięciu roczników (1958-1967) kwartalnika „Prawo Kanoniczne”*, a także *Wykaz treści dziesięciu roczników (1948-1958) „Polonia Sacra”*. Ponadto opracował bibliografię zespołu osobowego pt. *Praca naukowa Wydziału Prawa Kanonicznego [Akademii Teologii Katolickiej] w latach 1954-1964*, a także bibliografię osobową podmiotową bp. Józefa Sebastiana Pelczara (1842-1924) – byłego rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego i profesora prawa kanonicznego, historii Kościoła oraz teologii pasterskiej. Prace bibliograficzne w wykonaniu J.R. Bara stoją na wysokim poziomie metodycznym oraz metodologicznym i są dostosowane do stanu metodyki bibliograficznej w okresie ich publikowania.

Słowa kluczowe: Joachim Roman Bar; bibliografia prawa kanonicznego; bibliografia nauk kościelnych; Polska; XX wiek

Wprowadzenie

W artykule omówiono twórczość bibliograficzną o. Joachima Romana Bara, która wysunęła go na jedno z pierwszych miejsc w historii bibliografii nauk kościelnych. Powodem, dla którego godzi się przypomnieć postać i dorobek bibliograficzny tego wybitnego kanonisty i znawcy prawa kościelnego, jest brak całościowych opracowań na ten temat. Mimo że jego prace bibliograficzne cieszyły się dużym zainteresowaniem i uznaniem, zwłaszcza bibliografia prawa kanonicznego, nie doczekały się dogłębnej analizy. Prace poświęcone uczonemu podają jedynie krótkie wzmianki, zawierające kanon powtarzających się informacji i faktów¹. Celem artykułu jest przedstawienie okoliczności, w jakich powstawały poszczególne przedsięwzięcia bibliograficzne Badacza, charakterystyka metody ich opracowania oraz reakcji świata naukowego na ich pojawienie się. Bezsporną i wyłączną zasługą J.R. Bara było nie tylko sukcesywne wydawanie – samodzielnie lub we współautorstwie – polskiej bibliografii nauk kościelnych, ale także inicjowanie prac bibliograficznych z zakresu teologiczno-prawnej bibliografii.

¹ M. Żurowski, *Trzydziestolecie pracy naukowej ks. docenta dr Romana Joachima Bara*, „Prawo Kanoniczne”, 12 (1969) nr 1-2, s. 339-349; F.S. Pasternak, *Biografia i bibliografia prac naukowych o. prof. Joachima Romana Bara OFMConv*, „Prawo Kanoniczne”, 25 (1982) nr 1-2, s. 5-30; S.B. Tomczak, *Bar Joachim Roman*, „Studia Franciszkańskie” 9 (1998) s. 369-371; *Wspomnienie: o. Joachim Roman Bar – prawnik, pisarz, tytan pracy*, <https://www.zyciezakonne.pl/wiadomosci/archiwum/wspomnienie-o-joachim-roman-bar-prawnik-pisarz-tytan-pracy-1532/> (dostęp: 5.02.2023).

Postać o. Joachima Romana Bara

Na początku warto zaprezentować sylwetkę J.R. Bara, co pozwoli lepiej zrozumieć kształtowanie się jego zainteresowań bibliograficznych oraz ujawni kontekst rozwoju aktywności bibliograficznej, której owocem były liczne i różnorodne bibliografie, począwszy od bibliografii dziedzin, poprzez bibliografie zagadnieniowe, bibliografie zawartości czasopism, kończąc na bibliografii zespołu osobowego. Większość z nich koncentrowała się wokół prawa kanonicznego i teologii.

Roman (imię zakonne Joachim) Bar urodził się 13 lipca 1912 roku w Kosinie (pow. Łańcut), jako syn Stanisława i Katarzyny z domu Czerak. Rodzice byli właścicielami małego gospodarstwa rolnego, nadto ojciec był cenionym tkaczem. Roman Bar do szkoły ludowej uczęszczał przez cztery lata (1918-1922) w rodzinnej miejscowości, naukę w ośmioklasowym gimnazjum rozpoczął w Łańcucie w 1922 roku, a kontynuował we Lwowie. Egzamin dojrzałości złożył w X Państwowym Gimnazjum we Lwowie w 1931 roku. Jeszcze w czasie studiów gimnazjalnych, zgodnie ze swoim powołaniem, wstąpił do zakonu oo. franciszkanów. Do zakonu został przyjęty 14 września w Łagiewnikach k. Łodzi. Pierwszą profesję zakonną złożył dnia 15 września 1928 roku, profesję wieczystą 14 lipca 1933 roku.

Studia filozoficzno-teologiczne rozpoczął w 1931 roku w Wyższym Seminarium Duchownym oo. Franciszkanów w Krakowie, po czym w roku następnym, tj. 1932, przeniósł się do Lwowa, by je kontynuować i ukończyć na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza w 1936 roku ze stopniem magistra teologii. Zainteresowania naukowe zawdzięczał swoim profesorom, do których uczęszczał na seminaria, a mianowicie: ks. prof. Józefowi Umińskiemu i ks. prof. Michałowi Wyszyńskiemu².

Następnie został wysłany przez władze zakonne do Rzymu na studia prawa kanonicznego, które odbył w latach 1936-1939 w papieskim instytucie *Utriusque Iuris-Apollinaris*. W tymże instytucie uzyskał w 1939 roku doktorat prawa kanonicznego, nostryfikowany w 1946 roku na Wydziale Teologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Jesienią 1939 roku, mimo rozpoczętej wojny, podjął pracę dydaktyczną w Wyższym Seminarium oo. Franciszkanów w Krakowie, którą prowadził przez 25 lat, tj. do roku 1964. Uczył prawa kanonicznego, przez kilka lat zastępował wykładowcę historii Kościoła. Równocześnie w latach 1953-1956 wykładał prawo kanoniczne w Studium Zakonnym (Studium Generale) oo. Dominikanów w Krakowie, a w latach 1956-1964 w Seminarium Duchownym Archidiecezji Krakowskiej. Wraz z podjęciem w 1964 roku pracy dydaktycznej na Akademii Teologii Katolickiej (dalej ATK) w Warszawie, zakończył wykłady w seminariach krakowskich i przeniósł się do stolicy. Początkowo pracował jako adiunkt, a od 1 października 1966 roku – jako docent etatowy. W styczniu 1973 roku otrzymał nominację na profesora nadzwyczajnego. Zorganizował i kierował Komisją Bibliograficzną ATK.

Niezależnie od pracy dydaktycznej, J.R. Bar prowadził ożywioną działalność naukową. Specjalizował się w dwóch dziedzinach prawa kanonicznego: procesu, szczególnie procesu beatyfikacyjnego, i w prawie zakonnym. Następny przedmiot

² Żurowski, *Trzydziestolecie pracy naukowej*, s. 339.

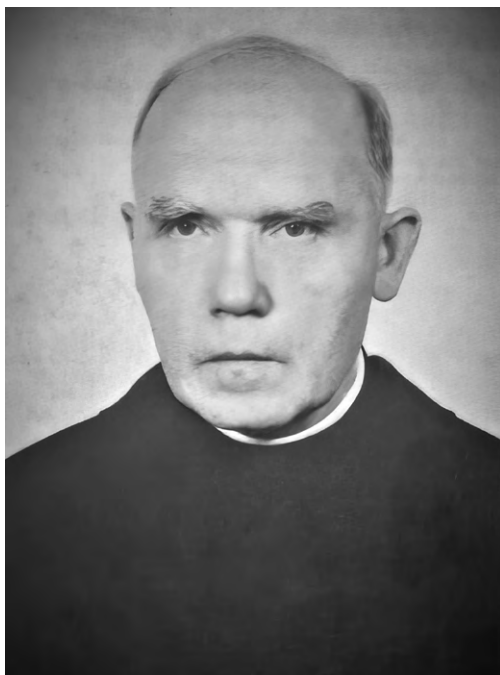
skupiający jego uwagę stanowią prace biograficzne (dzięki którym jego nazwisko jest znane wśród kanonistów w skali światowej) oraz prace źródłowe. Pracę naukową rozpoczął od badań nad synodami polskimi.

W związku z jego olbrzymią wiedzą w zakresie prawa zakonnego i prawa beatyfikacyjnego, powierzone mu były różne funkcje, np. w latach 1942-1964 był subpromotorem fidei lub promotorem fidei w procesach beatyfikacyjnych i kanonizacyjnych, od 1955 roku był postulatorem sprawy S.B. Anieli Salawy i S.B. Ojca Maksymiliana Kolbe. Ze względu na znajomość prawa zakonnego powierzone mu były liczne wizytacje apostolskie, np. klasztoru ss. benedyktynek w Łomży czy ss. św. Elżbiety w Cieszynie. Nie licząc licznych konsultacji, czy to z zakresu prawa zakonnego, czy też prawa beatyfikacyjnego, wielokrotnie był zapraszany na szereg konferencji i kursów. Z racji znajomości prawa zakonnego był członkiem polskiej Komisji przygotowawczej przed Soborem do spraw zakonnych (1959-1961). Należał również do dwóch sekcji komisji Episkopatu Polski dla rewizji prawa kanonicznego, a mianowicie: prawa zakonnego i osób świeckich.

Joachim Roman Bar zmarł 4 lutego 1997 roku w Krakowie. Został pochowany na Cmentarzu Salwatorskim³.

Dorobek bibliograficzny J.R. Bara

Przegląd dorobku bibliograficznego J.R. Bara rozpocząć należy od omówienia pierwszej chronologicznie, niezmiernie ważnej zarówno w wymiarach krajowych, jak i zagranicznych dziedzinie jego inicjatyw i osiągnięć bibliograficznych, tj. w zakresie prawa kanonicznego.

Il. 1. O. prof. dr hab. Roman Joachim Bar OFMConv (1912-1997). Źródło: F.S. Pasternak, *Biografia i bibliografia prac naukowych o. prof. Joachima Romana Bara OFMConv*, „Prawo Kanoniczne”, 25 (1982) nr 1-2

³ Bar Roman, w *zakonie Joachim OFMConv (ur. 1912)*, w: *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, [red. J.R. Bar], Warszawa 1981, cz. 1, s. 12-14; H.E. Wyczawski, *Bar Joachim Roman OFMConv (1912)*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich (bernardyni, franciszkanie śląscy, franciszkanie konwentualni, klaryski oraz Zgromadzenie III reguły)*, pod red. H.E. Wyczawskiego, Warszawa 1981, s. 35-42; E. Antas, J. Mandziuk, *Bar Joachim Roman OFMConv (1912-1997)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994-2003*, pod red. J. Mandziuka, t. 9, Warszawa 2006, s. 54-65.

Zainteresowanie bibliografią pojawiło się u J.R. Bara już w okresie międzywojennym. Trudno powiedzieć, co skłoniło go do zajęcia się tą dziedziną naukową, której pozostał wierny do końca życia. Nie ulega wątpliwości, że świadomość braku polskiej retrospektywnej bibliografii kanonicznej, niezbędnej do prowadzenia eksploracji naukowych, była jednym z powodów podjęcia prac na tym polu. Dotychczasowe bibliografie prawnicze w niedostateczny sposób traktowały tę dyscyplinę naukową. Prawdopodobnie do pracy bibliograficznej wciągnął J.R. Bara franciszkanin o. Wojciech Zmarz⁴, który już wcześniej przystąpił do ogłaszania bibliografii prawa kanonicznego za lata 1925-1933 na łamach „Ateneum Kapłańskiego”⁵. Był to odzew na wniosek Sekcji Prawa Kanonicznego podjęty w 1933 roku na Zjeździe Związku Zakładów Teologicznych. Rezolucja była następującej treści: „Celem pogłębienia znajomości polskiej literatury prawa kanonicznego, Sekcja uważa za konieczne wydanie bibliografii dzieł polskich w dziedzinie prawa kanonicznego od czasów najdawniejszych”⁶.

Decyzja o przygotowaniu retrospektywnej polskiej bibliografii prawa kanonicznego wymagała od J.R. Bara i W. Zmarza gruntownego zapoznania się z metodą wydawnictw bibliograficznych w Polsce i za granicą. W tym celu J.R. Bar, podczas studiów rzymskich, uczęszczał specjalnie do papieskiej Scuola Biblioteconomia⁷, gdzie zdobył znajomość bibliotekarstwa i bibliografii naukowej. Tam też – jak pisze Stefan Biskupski – „olbrzymi materiał z całego świata zebrany, materiał porównawczy oraz ścieranie się i stałe ulepszanie metod pozwoliły i przy pracy nad polską bibliografią prawa kanonicznego wybrać metodę najlepszą tzn. najnowocześniejszą”⁸. Jak się później okazało, pobyt w Watykańskiej Szkole Bibliotekarstwa okazał się decydujący dla późniejszej aktywności bibliograficznej J.R. Bara.

⁴ Wojciech Zmarz OFMConv (1907-1990) – franciszkanin konwentalny, kanonista, bibliograf. W latach 1926-1939 odbył studia teologiczno-filozoficzne we Lwowie i w Krakowie; w 1930 roku przyjął święcenia kapłańskie; 1930-1934 studiował prawo kanoniczne na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Warszawskiego; 1934-1980 wykładał prawo kanoniczne oraz teologię moralną w seminarium duchownym franciszkanów w Krakowie i seminarium diecezjalnym w Częstochowie oraz Instytucie Teologicznym Księży Misjonarzy w Krakowie; skazany przez władze komunistyczne na 7 lat pozbawienia wolności; 1951-1955 przebywał w zakładzie karnym w Krakowie i Nowym Wiśniczu. Zob. W. Bar, *Zmarz Wojciech*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, Lublin 2014, t. 20, kol. 1458-1459.

⁵ W. Zmarz, *Polska bibliografia prawa kanonicznego*, „Ateneum Kapłańskie”, 35 (1935) [dodatek]; 36 (1935) [dodatek]; 37 (1936) [dodatek]; 38 (1936) [dodatek], odb. Włocławek 1935/1936.

⁶ Cyt. za: J.R. Bar, W. Zmarz, *Wstęp*, w: *Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku*, t. 2, *Za lata 1800-1940*, Lublin 1947, s. 8.

⁷ Scuola Biblioteconomia Watykańska Szkoła Bibliotekarstwa – instytut z siedzibą w Watykanie. Założona w 1934 roku z woli papieża Piusa IX. Celem szkoły jest kształcenie kadry bibliotekarskiej zgodnie z potrzebami nowoczesnej biblioteki. Pierwszy kurs, w latach 1934-1935, zainaugurował Eugène Tisserant, ówczesny propefekt Biblioteki Watykańskiej. Sluchaczy uczono zasad organizacji biblioteki (gromadzenie, opracowywanie, udostępnianie zbiorów bibliotecznych, przepisów katalogowania druków). W roku akademickim 1938-1939 bibliografia stała się samodzielnym przedmiotem, na którym zapewne uczono także zasad metodyki bibliograficznej.

⁸ S. Biskupski, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku*, t. 2, *Za lata 1800-1940*, Lublin 1947, „Ateneum Kapłańskie”, 48 (1948) z. 5, s. 509.

W 1938 roku J.R. Bar i W. Zmarz ułożyli plan opracowania polskiej bibliografii prawa kanonicznego od wynalezienia druku do czasów najnowszych⁹. Natychmiast przystąpili do realizacji przedsięwzięcia, jednak wybuch drugiej wojny światowej i jej skutki opóźniły tempo prac. Jak pisali autorzy we wstępie:

Nie odstąpiliśmy jednak od powziętego zamiaru, a tępienie nauki polskiej i niszczenie kultury polskiej tym więcej nas pobudzały do ratowania, chociażby w zapiskach bibliograficznych, chlubnej przeszłości narodowej. W różnych bibliotekach prywatnych przeglądaliśmy dziesiątki i setki tomów i w ten sposób ciągle rosły materiały bibliograficzne¹⁰.

Brak perspektyw na normalną pracę dydaktyczną i publikacyjną sprawił, że autorzy cały swój czas poświęcali na prowadzenie poszukiwań bibliotecznych i archiwalnych. Owocem tych kwerend było zgromadzenie pokaźnego materiału bibliograficznego. Z chwilą zakończenia wojny, przy możliwości dostępu do bibliotek publicznych, prace nabrały tempa. W czerwcu 1947 roku J.R. Bar wygłosił referat w Towarzystwie Naukowym Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego na temat gotowej już bibliografii. Towarzystwo zobowiązało się pokryć koszty wydania bibliografii, doceniając jej doniosłość dla nauki polskiej. W tymże roku ukazał się – zjawisko niespotykane – tom drugi *Polskiej bibliografii prawa kanonicznego od wynalazku druku do 1940 roku* „jako bardziej potrzebny”, bo obejmujący cały wiek XIX oraz pierwsze czterdzieści lat XX wieku. Tom ten został zadedykowany Jego Eminencji Księdzu Kardynałowi Adamowi Stefanowi Sapieże, księciu Metropolicie Krakowskiemu: „Uczestnikowi prac nad skodyfikowaniem prawa kościelnego, niezłomnemu stróżowi ducha i pamiątek narodu polskiego (...) w trzydziestolecie ogłoszenia kodeksu prawa kanonicznego”.

Tom pierwszy *Polskiej bibliografii prawa kanonicznego* miał zostać opublikowany, według zapowiedzi autorów, w następnym roku. Niestety realizacja zamierzenia napotkała na trudności. Dopiero w 1960 roku ukazał się oczekiwany od trzynastu lat tom pierwszy obejmujący literaturę kanoniczną od wynalezienia druku do 1799 roku. Uzyskał on aprobatę władz kościelnych i pozwolenie na publikację w grudniu 1958 roku. Imprimatur, wydrukowane na odwrocie karty tytułowej, podpisał między innymi Karol Wojtyła jako wikariusz generalny archidiecezji krakowskiej. Warto zauważyć, że przy układaniu i redakcji tego tomu cały ciężar przygotowania spadł na barki J.R. Bara¹¹.

W tym samym czasie J.R. Bar opublikował w 1959 roku kontynuację bibliografii za lata 1941-1956¹²; wcześniej, bo w 1949 roku, ogłosił zestawienie za lata 1941-1947 w nowo założonych „Rocznikach Teologiczno-Kanonicznych”¹³. Od roku

⁹ Bar, Zmarz, *Wstęp*, s. 8.

¹⁰ Tamże.

¹¹ J. Sawicki, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 r., t. 1, Od wynalezienia druku do 1799 r., Lublin 1960; t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Studia Źródłoznawcze”, 8 (1963) s. 166.

¹² J.R. Bar, *Polska bibliografia prawa kanonicznego za lata 1941-1956*, „Prawo Kanoniczne”, 1 (1958) s. 387-437 (odb. Warszawa 1959, s. 1-53).

¹³ J.R. Bar, *Polska bibliografia prawa kanonicznego za lata 1941-1947*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 1 (1949) s. 477-487 i odb.

1972 literatura prawa kanonicznego weszła do bieżącej *Polskiej bibliografii teologii i prawa kanonicznego* za lata 1949-1971, ukazującej się pod redakcją J.R. Bara, a następnie do *Polskiej bibliografii nauk kościelnych*.

Ze wszystkich dyscyplin prawnych nauka prawa kanonicznego jako pierwsza doczekała się, dzięki benedyktyńskiej pracy obu krakowskich franciszkanów, a zwłaszcza J.R. Bara, tak pełnego, wszechstronnego bibliograficznego ujęcia.

Pojęcie prawa kanonicznego jako przedmiotu swej bibliografii sformułowali autorzy bardzo szeroko, nie ograniczając się do ściślejszego znaczenia, lecz rozciągając je również na takie dziedziny, jak: prawo publiczne Kościoła, organizacja Kościoła w Polsce, historia prawa kanonicznego i, częściowo, na filozofię prawa (prace w duchu katolickim, pisane przez kanonistów lub filozofów katolickich); z socjologii chrześcijańskiej (w prawie publicznym) zarejestrowano tylko prace o podstawowych zagadnieniach państwa, władzy itp.¹⁴ Rozprawy z pogranicza prawa kanonicznego i teologii moralnej oraz teologii pasterskiej zostały uwzględnione, o ile zawierały znaczny materiał prawny. Z kolei encykliki papieskie i listy pasterskie biskupów zasadniczo pominięto, chyba że zawierały materiał wybitnie prawny. Natomiast z powodu braku bibliografii teologii polskiej, uwzględniono niejednokrotnie prace stojące na pograniczu prawa kanonicznego i innych nauk, mając na uwadze względy praktyczne.

Polska bibliografia prawa kanonicznego jest bibliografią retrospektywną. Rejestruje piśmiennictwo od wynalezienia druku do 1940 roku:

Pragniemy objąć cały okres naszych dziejów – piszą autorzy we *Wstępie* – aż do drugiej wojny światowej, która stanowiła przełom w naszym życiu narodowym; w ten sposób ukaże się cały dorobek naukowy w dziedzinie prawa kanonicznego¹⁵.

W kluczu terytorialnym tom II bibliografii obejmuje druki wydane w Polsce, w granicach historycznych kraju, zależnie od danej epoki dziejów; bez względu na język. W tomie I, rejestrującym starodruki, porzucono wcześniejszy punkt widzenia, uznający za jedyne kryterium „polskość” (druki wydane w Polsce), co pozwoliło pozyskać materiał z *Bibliografii polskiej* Estreicherów, która, jak powszechnie wiadomo, obok kryterium proveniencji terytorialnej przyjmuje także kryterium językowe, podmiotowe (autor: Polak) i przedmiotowe (temat dotyczący spraw polskich)¹⁶.

Zasięgiem wydawniczo-formalnym praca obejmuje druki zwarte, artykuły w czasopismach, wydawnictwach zbiorowych i ciągłych.

Podstawowym źródłem dla tomu I była *Bibliografia polska* Estreicherów (t. 12-34, zeszyt 1). Poszukiwania w licznych bibliotekach prywatnych oraz bibliotekach instytucji kościelnych i zwłaszcza zakonnych, jak również badania szeregu publikowanych katalogów bibliotecznych nie przyniosły – poza kilkoma pozycjami nie znanymi Estreicherowi – żadnych wyników godniejszych uwagi, tak że zawartość tomu pokrywa się w zasadzie z materiałem zanotowanym przez

¹⁴ Bar, Zmarz, *Wstęp*, s. 10-11.

¹⁵ Tamże, s. 11.

¹⁶ M. Dembowska, *Metoda „Bibliografii polskiej” Karola Estreichera*, Warszawa 2001, s. 28-29.

Estreicherów. Wśród tego materiału zaś, jeśli tematycznie wchodzi on w zakres przyjęty przez autorów, nie przeprowadzono – jak można sądzić – dalszej selekcji materiału. Łącznie tom I liczy 1957 pozycji. Po zrębie głównym zamieszczono „Uzupełnienia i sprostowania tomu II”, zawierające 286 nowych pozycji.

Przy opracowywaniu tomu II przejrzano wszystkie ważniejsze bibliografie ogólne i nauk pokrewnych. Dla XIX i XX wieku prawie wszystkie opisy zostały zweryfikowane z autopsji z egzemplarzami przechowywanymi przez biblioteki. Uwzględniono ważniejsze dzieła zbiorowe (np. encyklopedie, pamiętniki ze zjazdów, księgi pamiątkowe itp.) i wydawnictwa ciągle z zakresu religijno-teologicznego, historycznego i prawniczego, jak również ważniejsze czasopisma religijne, historyczne, prawnicze i ogólnokulturalne oraz – w wyborze – dzienniki. O bogactwie zarejestrowanych źródeł świadczy „Wykaz przejranych materiałów”, liczący 11 stron. Trzeba podkreślić ogrom żmudnej pracy włożonej w poszukiwania materiałów bibliograficznych rozproszonych w wielu publikacjach i wydobyć wiele prac ukrytych w książkach i czasopismach. Materiał w tomie II został poddany selekcji formalnej, w wyniku której odrzucono „krótkie notatki, małe kazusy, dekrety rzymskich Kongregacji, o ile były przytaczane bez komentarza”. Tom II odnotowuje 5468 pozycji, co dowodzi o gwałtownym rozwoju nauki z zakresu prawa kanonicznego w XIX i XX wieku.

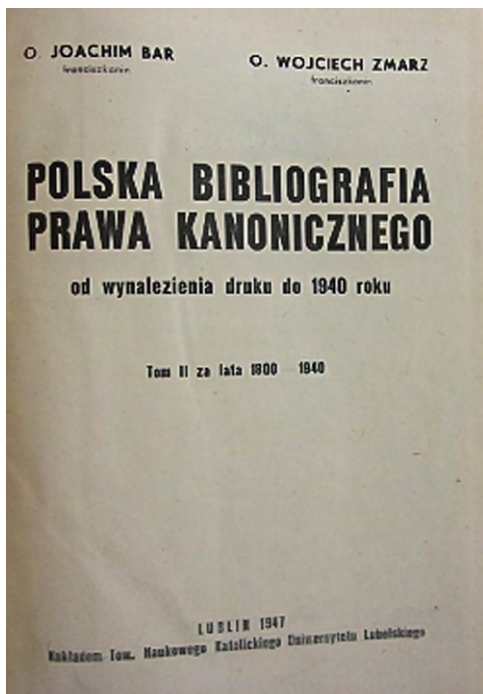
Opisy bibliograficzne poszczególnych pozycji w tomie I opierają się na opisach *Bibliografii polskiej* Estreicherów, wprowadzono jedynie drobne odchylenia i zastosowano skróty w przydługich tytułach. Przy danych autora opuszczono daty urodzenia i zgonu, przynależność zakonną autorów zakonników, podając tylko skrót o. (ojciec). Opuszczono również obszerne niekiedy adnotacje i wykazy piśmiennictwa, dodawane przez Estreicherów przy niektórych opisach. Zaznaczono natomiast przy każdej z osobna pozycji tom i stronę *Bibliografii* Estreicherów. Przy niektórych pozycjach Autorzy dodali własne adnotacje prostujące w wielu przypadkach błędy i pomyłki *Bibliografii* Estreicherów.

Liczne te drobne adnotacje świadczą chlubnie o dokładności i sumienności Autorów i wzmacniają zaufanie w ich pracę, której podstawą z reguły była autopsja opisywanego druku¹⁷.

Opisu bibliograficznego w tomie II, obejmującym piśmiennictwo XIX i XX wieku, nie można traktować z punktu widzenia dzisiejszego stanu metodyki bibliograficznej. Trzeba zdać sobie sprawę, że w tym czasie forma i zasady opisu nie były w pełni ukształtowane i każdy autor ustalał właściwe własne reguły, choć niewątpliwie krystalizowały się także pewne zasady ogólne.

Hasłem druków autorskich są nazwy autorów: nazwiska właściwe, pseudonimy czy kryptonimy nierozwiązane. Widać dużą dbałość autorów o podanie poprawnej i pełnej formy nazwiska i imienia. Inicjały imion są uzupełniane przy użyciu nawiasów prostokątnych, widoczna jest dbałość o ustalenie autorów anonimowych i ukrywających się pod pseudonimami i kryptonimami. Przeważnie nazwisko odkryte nie stawało się hasłem, lecz figurowało jako kryptonim. np. J.N. [Jan

¹⁷ Sawicki, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 r., t. 1, s. 168.*

Il. 2. Karta tytułowa *Polskiej bibliografii prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku. T. II za lata 1800-1940*

wskazano wyraźnie, że praca znajduje się w książce, przez co opisy rozpraw są niejasne. Uczyniono to w kontynuacji chronologicznej za lata 1941-1956. Dzieła anonimowe opisywane są pod pierwszym wyrazem tytułu. Jeśli praca była omawiana w czasopismach, to recenzje zostały zaznaczone pod opisem zasadniczym pozycji, poprzedzone skrótem Rec.

Istotnym wzbogaceniem dzieła są dość nieliczne adnotacje księgoznawcze i treściowe.

Polska bibliografia prawa kanonicznego ma układ systematyczny. Za podstawę całego układu przyjęto systematykę Kodeksu prawa kanonicznego z 1917 roku i jego podział na pięć ksiąg¹⁸. W tomie II układ zagadnień jest następujący: I. Bibliografia; II. Filozofia prawa; III. Prawo publiczne; IV. Stosunki międzynarodowe Kościoła; V. Organizacja Kościoła; VI. Źródła, historia i krytyka źródeł prawa kanonicznego; VII. Historia literatury kanonistycznej; VIII. Historia prawa; IX. Podręczniki; X. Kodeks i kodyfikacja; XI. Przepisy ogólne (Normae generales); XII. Prawo osobowe; XIII. Prawo rzeczowe; XIV. Prawo procesowe; XV. Prawo karne; XVI. Prawo Kościoła Wschodniego. Zagadnienia unijne; XVII. Czasopisma.

Nowodworski], co było pewnym niedociągnięciem w porównaniu do stanu metodyki bibliograficznej w okresie publikowania tego tomu. Przy autorze podawano dopowiedzenia typu formalnego, np. ks. (ksiądz), bp (biskup), kard. (kardynał).

W tomie II opisy są na ogół czytelne i przejrzyste. Opis druków zwartych został dostosowany do zasad ogłoszonych przed drugą wojną światową dla sporządzania katalogów alfabetycznych dla bibliotek polskich. Składa się on z następujących elementów: nazwa autora, tytuł dzieła, miejsce i rok wydania, nazwa drukarni, liczba stron. Przy artykułach z czasopism podaje się nazwę autora, tytuł artykułu, pełną nazwę czasopisma, tom, rocznik, a w nawiasie rok kalendarzowy, wreszcie strony zajęte przez artykuł. Podobnie wygląda forma zapisu rozprawy z dzieła zbiorowego, tyle że cytate wydawniczą stanowi tytuł dzieła, numer tomu, miejsce i rok wydania oraz strony. W opisach jednak nie

¹⁸ Tamże, s. 167.

Podobny jest układ zagadnień w tomie I. Nie wystąpiły jedynie niektóre działy, z powodu braku materiału, np. dział bibliografii lub kodeksu i kodyfikacji, niektóre działy zostały skrócone i uproszczone. Tak też uczyniono w kontynuacji chronologicznej za lata 1941-1956, której schemat klasyfikacyjny liczy 12 działów głównych.

Gdy mowa o szeregowaniu pozycji, trzeba podkreślić, że w obrębie działów i poddziałów odstąpił J.R. Bar od prawie powszechnej wówczas praktyki szeregowania alfabetycznego¹⁹. Doceniał potrzebę skupienia materiałów dotyczących tego samego tematu w jednym miejscu. Tak więc w obrębie działów i poddziałów, gdzie materiał był obfity, zastosowano szeregowanie logiczne (od ogólnych pozycji do szczegółowych), a następnie w poszczególnych grupach rzeczowych pozycje ułożono chronologicznie. Niewątpliwie szeregowanie logiczne było trudniejsze i wymagało od autorów większej inwencji oraz – co szczególnie trzeba podkreślić – doskonałej orientacji w dziedzinie prawa kanonicznego. Wyjątkowo stosowane jest szeregowanie alfabetyczne (np. synody według diecezji w porządku alfabetycznym diecezji) i przedmiotowe (np. w dziale „Historia literatury kanonicznej. Poszczególni pisarze i działacze” t. II). To ostatnie szeregowanie jest jednak mało przejrzyste, gdyż nie wyróżniono graficznie haseł, według których się szereguje.

Dla ułatwienia poszukiwań w tomie I i II zastosowali autorzy odsyłacze łączące prace przynależące do różnych działów i poddziałów.

Oba tomy wyposażone zostały w alfabetyczny wykaz osób, obejmujący nie tylko dane autorów w ścisłym tego słowa znaczeniu, ale i dane tłumaczy, recenzentów oraz osób wspomnianych w tytule dzieła, a nawet w adnotacjach. Niestety zabrakło określników typu rec. – recenzent; tłum. – tłumacz itp.; wydatnie obniżyło to jakość indeksu. Podobnie jak niewyróżnianie graficzne wskaźników cyfrowych, które dotyczyły danej osoby jako przedmiotu pracy. Na końcu tomu I zamieszczony jest „Wykaz rzeczy systematyczny” – w porządku przyjętym w Kodeksie prawa kanonicznego – łączący materiał z obu tomów i ułatwiający wyszukanie szczegółowych zagadnień. Cyfra rzymska oznacza tom, cyfra arabska pozycję bibliograficzną, np. C. Prawo publiczne: a) Ustrój i władza Kościoła I 14-30; II 57-73; b) Stosunek Kościoła do państwa w ogóle I 15-30, 2014-15; II 74-205.

Ukazanie się drugiego tomu *Polskiej bibliografii prawa kanonicznego* wywołało duże poruszenie w kołach kanonistów i historyków prawa polskich i obcych. Oprócz ogólnych pochwał walorów dzieła, poruszono szereg ważnych problemów istotnych dla metodyki bibliografii prawa kanonicznego²⁰.

¹⁹ A. Matczuk, *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodyka*, Lublin 2014, s. 297-298.

²⁰ I. Grabowski, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Tygodnik Warszawski”, 1948 nr 20, s. 6; Biskupski, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz*, s. 509-511; A. Vetulani, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Kwartalnik Historyczny”, 56 (1948) s. 453-457; B. Wilanowski, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Państwo i Prawo”, 3 (1948) z. 9-10, s. 116-117; K. Koranyi, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2 (1948) s. 467-469;

Recenzenci mieli pewne zastrzeżenia do tytułu bibliografii. Tak Karol Koranyi, jak i Jakub Sawicki skonstatowali, że tytuł jest za wąski i nieadekwatny do wyznaczonego zakresu rzeczowego. Pierwszy z nich podważył zasadność uwzględniania prac z zakresu prawa kościelnego. Jak pisał K. Koranyi: „Od dawna przecież zostało przyjęte w nauce, że nie można prawa kanonicznego i prawa kościelnego uważać za identyczne”²¹. Skoro już publikacje z zakresu prawa kościelnego zostały uwzględnione, właściwszy dla omawianej bibliografii byłby tytuł: „Polska bibliografia prawa kanonicznego i prawa kościelnego”. W nieco innym tonie wypowiedział się Jakub Sawicki. Sam fakt objęcia rejestracją szeregu pozycji odnoszących się do ustawodawstwa państwowego w sprawach kościelnych uważa za słuszny, gdyż „wtedy uzyskujemy pełny obraz stanowiska prawnego Kościoła w ramach społeczności świeckiej i państwa”²². W konkluzji stwierdził:

Nie można jednakże zgodzić się na wyrzucenie, w teoretycznym określeniu zakresu bibliografii, całej tej dziedziny poza nawias pojęcia „prawo kanoniczne”, a raczej należy stwierdzić, że względu na zawartość bibliografia ta zasługuje raczej na inny tytuł „Polska bibliografia prawa kanonicznego i kościelnego”.

Z kolei Adam Vetulani podważył zasadność uwzględniania w bibliografii tylko druków wydanych w Polsce w granicach historycznych dla danej epoki dziejów bez względu na język druku. Jego zdaniem kwestia miejsca druku danej pracy nie powinna być decydująca, szczególnie dla bibliografii za okres od wynalezienia druku po koniec XVIII wieku, gdyż jego zdaniem nie można kierować się miejscem druku, skoro wielokrotnie oficyny zagraniczne drukowały dla Polaków, z przeznaczeniem dla Polski²³. Problem ten również podniósł J. Sawicki. Autorzy bibliografii pod wpływem sugestii recenzentów rozszerzyli zakres bibliografii i przyjęli jeszcze inne kryteria doboru materiału w tomie I, co pozwoliło im na pozyskanie materiału zawartego w obszernej *Bibliografii polskiej* Estreicherów.

Sporo uwag padło pod adresem braków w materiale bibliograficznym i niewłaściwej klasyfikacji pozycji do poszczególnych działów. K. Koranyi dziwił się, „dlaczego w obrębie rozdziałów nazwiska autorów nie są podane w porządku alfabetycznym”²⁴. Sam układ bibliografii nie budził większych zastrzeżeń, choć pojawiły się pewne sugestie. Zwrócono również uwagę na brak indeksu rzeczowego, który ułatwiłby wyszukiwanie zagadnień szczegółowych. Brak takiego indeksu wyjaśnił we wstępie do tomu I J.R. Bar:

Zrezygnowałem natomiast z alfabetycznego wykazu rzeczy, by nie wprowadzać niejednokrotnie czytelnika w błąd: w wielu pozycjach poruszane są najrozma-

J. Sawicki, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947, „Collectanea Theologica”, (1952) nr 23, s. 234-255 (w jęz. niem.), s. 234-255 oraz Sawicki, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 r., t. 1, s. 166-168.**

²¹ Koranyi, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz* s. 467.

²² Sawicki, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 r., t. 1, s. 167.*

²³ Vetulani, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz*, s. 454.

²⁴ Koranyi, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz*, s. 468.

itsze zagadnienia, polska terminologia prawa kanonicznego nie jest jeszcze ustalona. Te i tym podobne racje skłoniły mnie do pominięcia wspomnianego wykazu. Cała zresztą bibliografia ułożona jest rzeczowo, są daleko idące podziały, są też odsyłacze z działów pokrewnych: kto zna systematykę kodeksu prawa kanonicznego, może bez trudu odszukać interesujące go zagadnienia²⁵.

Ogólnie jednak recenzenci byli pełni uznania dla trudu i wysiłku włożonego w przygotowanie bibliografii²⁶. Według ks. Stefana Biskupskiego:

Nie trzeba się rozwodzić o znaczeniu *Polskiej bibliografii prawa kanonicznego* dla polskiej nauki teologicznej, a kanonistyki w szczególności (...) jest to wydawnictwo o niezmiernie ważnym znaczeniu. Przede wszystkim dlatego, że wobec braku opracowania dziejów kościelnego prawa w Polsce, niemożliwą było dotąd rzeczą zorientować się, ile i co w dziedzinie kanonistyki zrobiono u nas na przestrzeni kilku stuleci. O.O. Bar i Zmarz wykazali teraz, że zrobiono dużo, może więcej niż gdzie indziej (...). Dzisiaj, dzięki *Polskiej bibliografii prawa kanonicznego*, każdy student i każdy pracownik na niwie kanonistyki może być doskonale poinformowany, co napisano w Polsce, może odszukać to w bibliotekach i wykorzystać, zanim sięgnie do źródeł i literatury obcej²⁷.

Jak słusznie podkreślali recenzenci – bibliografia ocalała wszystko ze spuścizny naukowej wieków poprzednich, co w sposób nieodwracalny zostałyby utracone na skutek zniszczeń wojennych tak wielu bibliotek i zespołów archiwalnych w Polsce²⁸.

Wydanie tomu I nie wzbudziło już takiego zainteresowania, podobnie jak jego chronologiczna kontynuacja za lata 1941-1956. Sumarycznego omówienia dokonał J. Sawicki, który powtórzył braki i niedociągnięcia t. II, oraz odniósł się pozytywnie do zmian w tomie I, wprowadzonych przez autorów pod wpływem krytycznych uwag recenzentów²⁹. W konkluzji pisał:

Po rozejrzeniu się w całości dzieła możemy stwierdzić, że mimo pewnych usterek i braków przybyła nauce naszej nowa ważna cegiełka przy kładzeniu fundamentów nowoczesnego, udoskonalonego warsztatu badawczego polskiego historyka i prawnika³⁰.

Niezależnie od dokonanego dzieła – twórcza inicjatywa J.R. Bara znalazła wyraz w nowym projekcie przedstawionym na Kongresie Teologów Polskich w 1948 roku wspólnego opracowania razem z KUL (z o. prof. Romualdem Gustawem³¹) całościowej bibliografii teologii polskiej od wynalazku druku do 1939 roku.

²⁵ J.R. Bar, *Wstęp*, w: J.R. Bar, W. Zmarz, *Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalazienia druku do 1940 roku*, t. 1, *Od wynalazienia druku do 1799 r.*, Lublin 1960, s. 8-9.

²⁶ Biskupski, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz*, s. 511.

²⁷ Tamże, s. 510-511.

²⁸ *Ocena działalności naukowej ks. doc. Romana Joachima Bara*, prof. Leszka Winowskiego z 28 października 1970 roku – cyt. za: Pasternak, *Biografia i bibliografia prac naukowych*, s. 8.

²⁹ Sawicki, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalazienia druku do 1940 r.*, t. 1, s. 166-168; Bar, *Polska bibliografia prawa kanonicznego*, s. 387-439.

³⁰ Sawicki, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalazienia druku do 1940 r.*, t. 1, s. 168.

³¹ Romuald Gustaw OFM Obs. (1911-1976) – bernardyn, historyk, bibliotekarz, bibliograf. W latach 1950-1975 dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Zob. W. Nowodworski, *O. dr hab. Romuald Gustaw OFM*, „Więź”, (1976) nr 4, s. 153-155; J. Na-

W 1950 roku przygotowali oni razem program opracowania takiej bibliografii³². Zakładając, że zostanie ona przygotowana przez ośrodek związany z Biblioteką KUL³³, J.R. Bar zaczął gromadzić materiały do bibliografii za lata 1940-1948. Wprawdzie tak zainicjowany projekt nie doszedł w tym zespole do skutku, ale sam Bar nie zrezygnował z niego, realizując go w terminie późniejszym, samodzielnie lub też przy współpracy innych, w ramach wydawnictw bibliograficznych ATK. W 1968 roku ATK powołała Senacką Komisję Bibliograficzną, której przewodniczącym został J.R. Bar. Zadaniem Komisji było zorganizowanie i kierowanie pracami nad przygotowaniem polskiej bibliografii teologii i prawa kanonicznego za lata 1940-1968. Pierwszym tego rezultatem była *Polska bibliografia teologiczna za lata 1940-1948* przygotowana razem z ks. prof. Alfonsem Schletzem³⁴ wydana w 1969 roku³⁵. Łącznie Komisja wydała pięć tomów bibliografii: dwa tomy bibliografii retrospektywnej (pierwszy, wspomniany, za lata 1940-1948, drugi tom za lata 1949-1968 opracowany przez J.R. Bara i Remigiusza Sobańskiego³⁶) i trzy roczniki (za 1969, 1970, 1971) bibliografii bieżącej przygotowane przez Bara przy współdziałaniu J. Frankowskiego³⁷ i R. Sobańskiego³⁸. W roczniku za rok 1971 dodano dział filozofii chrześcijańskiej, z tego też powodu zmieniono tytuł na *Polska bibliografia nauk kościelnych*³⁹. W ten sposób, dzięki staraniom i zabiegom J.R. Bara, została opracowana bibliografia teologii i prawa kanonicznego za 31 lat – 1940-1971. To zapoczątkowane przez niego wydawnictwo było kontynuowane jeszcze przez kilka lat.

stalska-Wiśnicka, *Gustaw Romuald OFM (1911-1976)*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, red. E. Gigilewicz, t. 1, Lublin 2018, s. 302-303.

³² J.R. Bar, R. Gustaw, *Potrzeba i program opracowania polskiej bibliografii teologicznej*, „Ateneum Kapłańskie”, 52 (1950) s. 228-241.

³³ J.R. Bar, *Bibliografie wydane przez Akademię Teologii Katolickiej*, „Collectanea Theologica”, 50 (1980) s. 185.

³⁴ Alfons Schletz CM (1911-1981) – misjonarz św. Wincentego a Paulo, ksiądz katolicki, specjalista od patrologii i historii Kościoła, profesor nauk teologicznych związany z Instytutem Teologicznym Księży Misjonarzy, założyciel czasopisma „Nasza Przeszłość”. W latach 1968-1969 w Stanach Zjednoczonych i w Brazylii gromadził materiały do historii misjonarzy. Zob. W. Urban, *Ks. Profesor Alfons Schletz – twórca naukowego organu dla dziejów Kościoła w Polsce*, „Prawo Kanoniczne”, 25 (1982) nr 3-4, s. 214-217.

³⁵ J.R. Bar, A. Schletz, *Polska bibliografia teologiczna za lata 1940-1948*, Warszawa 1969.

³⁶ Remigiusz Sobański (1930-2010) – ksiądz katolicki, infułat diecezji katowickiej, doktor teologii, profesor nauk prawnych, specjalista w zakresie prawa kanonicznego; związany z ATK w Warszawie i Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Zob. *Ksiądz rektor Remigiusz Sobański. Uczony, nauczyciel, sędzia*, red. W. Górski, Warszawa 2005; E. Wilemska, *Sobański Remigiusz (1930-2010)*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, t. 18, Lublin 2013, kol. 468-469.

³⁷ Janusz Frankowski (1928-2017) – ksiądz katolicki, biblista, prof. nauk teologicznych, profesor ATK w Warszawie. Zob. *Frankowski Janusz*, w: *Bibliści polscy 1997*, Lublin 1997, s. 13-14.

³⁸ J.R. Bar, R. Sobański, *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za lata 1949-1968*, Warszawa 1972; *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za rok 1969*, pod red. J.R. Bara, J. Frankowskiego, Warszawa 1971; *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za rok 1970*, pod red. J.R. Bara, Warszawa 1972.

³⁹ Bar, *Bibliografie wydane przez Akademię Teologii Katolickiej*, s. 187.

W bibliografii uwzględniono teologię w najszerszym tego słowa znaczeniu, a więc wszystkie działy wchodzące do programu studium teologii przewidziane dla seminariów duchownych i uniwersytetów katolickich. Z czasem zakres został poszerzony o prawo kanoniczne, co znalazło wyraz w zmianie tytułu bibliografii.

Opuszczono nauki filozoficzne, gdyż przygotowywano osobno bibliografię tych przedmiotów. Z kolei historia Kościoła została uwzględniona tylko w pierwszym tomie, tj. za lata 1940-1948, ponieważ Komisja przygotowywała retrospektywną bibliografię historii Kościoła za lata 1940-1970; od 1970 weszła do bieżącej bibliografii. W tomie za lata 1949-1968 zrezygnowano z działu „Nauki biblijne” w związku z wydaniem *Polskiej bibliografii biblijnej za lata 1931-1965* (Warszawa 1968) oraz ponieważ podobna bibliografia za lata 1966-1968 była w druku.

Bibliografia obejmuje druki zwarte, artykuły z czasopism, wydawnictw zbiorowych i ciągłych do miesięcznika włącznie. Zasięg chronologiczny bibliografii objął 31 lat od 1940-1971 roku.

W bibliografii znalazły się druki autorstwa Polaków lub odnoszące się do Polski, które ukazały się na terenie Polski. Druki Polaków wydane zagranicą nie zostały objęte szczegółową i systematyczną kwerendą. Jak piszą Autorzy: „weszły do bibliografii tylko wtedy, gdy dotarła pewna wiadomość o istnieniu druku”. Prawdopodobnie pod wpływem sugestii recenzentów od zestawienia 1948-1969 kwerendą objęto kilkanaście zagranicznych czasopism teologicznych.

W bibliografii zastosowano selekcję. Pominięto literaturę i publicystykę religijną określoną przez autorów jako „budującą”, prace popularne, podręczniki do nauczania religii. Z czasopism ogólnych przeznaczonych dla duchowieństwa uwzględniono tylko artykuły o charakterze naukowym. Z czasopism urzędowych poszczególnych diecezji odnotowano tylko artykuły z części nieurzędowej, posiadające większe znaczenie dla nauki.

Opis bibliograficzny jest rejestracyjny, podaje najważniejsze elementy niezbędne do identyfikacji publikacji. Oparty został na obowiązujących polskich normach bibliograficznych. Widać jednak dalsze niestosowanie się do zwyczajów katalogowych i bibliograficznych już z dawna przyjętych (hasłem druków autorских był kryptonim, a nie odkryte nazwisko). Od zestawienia za lata 1949-1968 tytuły poszczególnych pozycji podawano również w obcych językach, najczęściej francuskim, aby ułatwić korzystanie z bibliografii użytkownikom zagranicznym. Nieliczne adnotacje treściowe zostały ujęte w nawias okrągły i zamieszczone bezpośrednio po opisie zasadniczym.

We wszystkich tomach zastosowano układ systematyczny. Główne działy to: Dział ogólny; Patrologia; Teologia fundamentalna; Teologia dogmatyczna; Teologia moralna; Teologia ascetyczna i mistyczna; Teologia pasterska (hodegetyka); Homiletyka; Katechetyka; Liturgia; Prawo kanoniczne; Filozofia chrześcijańska. Ich umiejscowienie w schemacie było różne. Działy główne dzieliły się na liczne poddziały. W poszczególnych działach wysuwano na czoło zagadnienia ogólne, natomiast w obrębie poddziałów stosowano szeregowanie logiczne, wyjątkowo – przedmiotowe (Dział: Historia Kościoła. Poszczególne osoby).

Zrąb główny uzupełniony został o alfabetyczny wykaz osób, obejmując autorów, współautorów, recenzentów, tłumaczy oraz osoby stanowiące przedmiot

opracowania. Nazwiska zostały zaopatrzone w dopowiedzenia formalne typu: abp, bp, ks., o. Niestety i w tej bibliografii zabrakło skrótów informujących o różnych formach współpracy, co obniżyło sprawność informacyjną wykazu. Odczuwa się także brak indeksu przedmiotowego, przez co wyszukanie pozycji odnoszących się do poszczególnych zagadnień stało się utrudnione, gdyż poddziały były niekiedy dość obszerne i trzeba było czytać wszystkie pozycje, jeśli zamierzało się wyłowić publikacje dotyczące zagadnień szczegółowych lub wydarzeń jednostkowych.

Pod względem edytorskim bibliografia została przygotowana bez zarzutu. Każdy tom zaopatrzone we wstęp omawiający przyjętą metodę opracowania (zasięgi, opis, układ) i ewentualne zmiany dotyczące zasad doboru materiału (także w języku obcym), spis treści oraz wykaz wykorzystanych czasopism wraz z ich skrótami. W niektórych tomach dodano listę skrótów i znaków nieodzowną przy tego rodzaju wydawnictwach.

Polska bibliografia teologiczna i prawa kanonicznego za lata 1940-1970 została szczegółowo omówiona na łamach „Collectanea Theologica” przez ks. Romana Nira⁴⁰, który śledził z uwagą rozwój i przemiany wydawnictwa⁴¹. Podkreślając z aprobatą doniosłość i ważność dzieła oraz jego wysoki poziom opracowania, wskazał zasługi J.R. Bara, który kierował pracami od samego początku. Recenzent zarzucił autorom, że łatwo zrezygnowali z socjologii religii i psychologii religii. Proponował równocześnie wprowadzenie osobnego działu „Religioznawstwo”, dla którego sugerował podział na historię religii, religioznawstwo porównawcze, filozofię, psychologię i socjologię religii oraz zagadnienia z pogranicza religioznawstwa (religia a nauka, religia a cywilizacja i kultura, ateizm itp.). Miał też zastrzeżenia co do zasad doboru materiału. Według niego konieczną rzeczą było uwzględnienie „Tygodnika Powszechnego”, gdyż artykuły z tego czasopisma były cytowane w pracach naukowych. Dążąc do kompletności, należało też wziąć pod uwagę czasopisma innych wyznań religijnych czy redagowanych przez chrześcijan i wyznawców innych religii, a ukazujące się w Polsce. W celu podniesienia wartości informacyjnej bibliografii wypadało także dokonać uzupełnień za okres okupacji 1940-1945, opierając się na bibliografii druków konspiracyjnych Władysława Chojnackiego, która odnotowała wiele prac o tematyce teologicznej⁴². Podobnie zestawienie wymagało dodatkowych uzupełnień, zwłaszcza penetracji czasopism zagranicznych znajdujących się w bibliotekach polskich. Pomocą do uzupełnienia druków wydanych za granicą byłaby 3-tomowa *Bibliografia Janiny Zabielskiej*⁴³. Natomiast z uznaniem wyraził się R. Nir na temat schematu klasyfikacyjnego. Pisał:

⁴⁰ R. Nir, [rec.]: *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za lata 1940-1970*, „Collectanea Theologica”, 43 (1973) nr 4, s. 169-174; R. Nir, *Polskie bibliografie teologiczne*, „Colloquium Salutis”, 4 (1973) s. 251-253.

⁴¹ R. Nir, [rec.]: *Bibliografia bieżąca teologii i prawa kanonicznego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 15 (1972) nr 2, s. 67-69.

⁴² W. Chojnacki, *Bibliografia zwartych druków konspiracyjnych wydanych pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, Warszawa 1970.

⁴³ J. Zabielska, *Bibliography of books in Polish or relating to Poland published outside Poland since September 1st 1939*, vol. 1, 1939-1951; vol. 2, 1952-1957 and supplement to 1939-1951; vol. 3, 1958-1963 and supplement to 1939-1957, London 1952-1966.

Podział poszczególnych dyscyplin teologicznych na szczegółowe schematy jest na ogół dokładny i precyzyjny. Brak jedynie w poszczególnych gałęziach teologii wyodrębnienia osobnych działów teologii innych wyznań. W całości jednak dostrzegamy staranność i dokładność opracowania. Sumienna i dokładna praca, dokonana ze znajomością poszczególnych dyscyplin teologicznych oraz znajomością metody bibliograficznej, praca polegająca przeciwieństwo na żmudnych i uciążliwych kwerendach wydawnictw i czasopism, wywołuje podziw dla zespołu, dla jego dokładności i systematyczności⁴⁴.

Następną obszerną pozycję bibliograficzną J.R. Bara stanowi tzw. „bibliografia franciszkańska”. Nosi ona tytuł *Udział Polski w literaturze franciszkańskiej (bibliografia)*. Drukowana była w latach 1963-1969 w czasopiśmie „Studia Theologica Varsaviensia”⁴⁵.

Myśl ułożenia bibliografii powstała w czasie okupacji, kiedy J.R. Bar gromadził materiały do polskiej bibliografii prawa kanonicznego⁴⁶. Jego próby zainteresowania szerszego grona realizacją przedsięwzięcia nie powiodły się. Trudność zamierzenia odstraszała wielu od podjęcia konkretnych zobowiązań. Dopiero zbliżające się obchody tysiąclecia chrztu Polski wpłynęły na realizację planu bibliografii. Konkretnie rozmowy na temat organizacji pracy nad przygotowaniem bibliografii rozpoczęły się w marcu 1954 roku w gronie profesorów Wyższego Seminarium Duchownego oo. Franciszkanów w Krakowie. Po wstępnych rozmowach J.R. Bar ułożył instrukcję, którą uzupełnił o. W. Zmarz, a następnie przepracował i nadał jej ostateczną redakcję o. Szczepan Krajowski. Na podstawie ustalonej instrukcji J.R. Bar rozpoczął pracę od przeglądania t. 12-34 *Bibliografii polskiej* K. Estreichera, a później przeszedł do poszukiwań czasopism i dzieł zbiorowych oraz bibliotek. Uproszczeni współpracownicy przeglądali pewną liczbę czasopism i dzieł zbiorowych lub w inny sposób dopomogli w przeciągu siedmiu lat w przygotowaniu bibliografii. Wszystkim, którzy przyczynili się do jej powstania, autor złożył we wstępie serdeczne podziękowania, wymieniając współpracowników z imienia i nazwiska.

Jak pisze Autor we wstępie:

Obecna bibliografia pragnie przedstawić: 1) co i w jakiej formie przyswojono piśmiennictwu polskiemu z problematyki franciszkańskiej, oraz 2) jaki był wkład członków trzech zakonów franciszkańskich do piśmiennictwa polskiego w ogólności. To wszystko wzięte razem da nam odpowiedź na pytanie, jaki jest udział Polski w literaturze franciszkańskiej w ogólności⁴⁷.

Stąd bibliografia uwzględnia publikacje pióra członków wszystkich zakonów św. Franciszka w Polsce, bez względu na ich tematykę, oraz autorów piszących o sprawach wymienionych zakonów. Jest to więc bibliografia zespołu osobowego o charakterze podmiotowo-przedmiotowym.

⁴⁴ Nir, *Polskie bibliografie teologiczne*, s. 253.

⁴⁵ J.R. Bar, *Udział Polski w literaturze franciszkańskiej (bibliografia)*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 1 (1963) nr 1, s. 215-282; 4 (1966), nr 1-2, s. 339-357, 365-378; 5 (1967) nr 1-2, s. 181-224, 247-288; 6 (1968) nr 1-2, s. 263-407; 7 (1969) nr 1-2, s. 203-295, 339-421.

⁴⁶ Bar, *Udział Polski*, 1 (1963) nr 1, s. 221.

⁴⁷ Tamże, s. 215.

Dzieło wyszło daleko poza ramy czysto religijne. Jako uboczne osiągnięcie tej bibliografii można wymienić: a) uwydatnienie związków Śląska i Pomorza z Polską oraz łączności kraju z Polakami rozproszonymi poza granicami Polski, b) poszerzenie naszych wiadomości o polskich starodrukach, pewne uzupełnienie bibliografii polskiej K. Estreichera⁴⁸.

Zakresem treściowym bibliografia objęła sprawy franciszkańskie, takie jak: historia zakonu, życiorysy wybitniejszych postaci, monografie poszczególnych prowincji, domów, kościołów, zagadnienia franciszkańskiej szkoły filozoficzno-teologicznej i studiów, asceza i pobożność franciszkańska, kaznodziejstwo, praca duszpasterska, działalność misyjna i charytatywna, sztuki piękne itp., czasopisma franciszkańskie oraz twórczość pisarzy franciszkańskich, bez względu na jej tematykę.

Pod względem chronologicznym dzieło objęło okres od wynalezienia druku do roku 1960 włącznie. Jego zasięg terytorialny i językowy są nieograniczone. Uwzględniono w nim wszelkie franciscalia publikowane przez kogokolwiek w Polsce lub poza Polską, ale dotyczące Polski, jak też wszelkie krajowe i zagraniczne publikacje Polaków z rodziny franciszkańskiej.

Terytorium Polski w czasie rozbiorów (1772-1918) przyjmuje się w granicach z roku 1772. Z terytorium Śląska i Pomorza Zachodniego w tym okresie uwzględnia się zasadniczo druki w języku polskim, zaś druki w języku niemieckim rejestruje się głównie dla tematyki historycznej.

Bibliografia rejestruje tylko druki i to od pięciu stron objętości (poza drobnymi wyjątkami dla starodruków). Spośród druków obejmuje: wydawnictwa zwarte, dzieła zbiorowe i czasopism jako całości, artykuły z czasopism, rozprawy z prac zbiorowych. Z reguły pomija fragmenty, z wyjątkiem fragmentów z wydawnictw zwartych o dużej wartości informacyjnej. Artykuły z czasopism rejestruje bibliografia selekcyjnie, pomija czasopisma popularne, popularno-naukowe, kalendarze ludowe, dzienniki, w bardzo małym zakresie uwzględnia czasopisma ściśle literackie. Przeprowadzona selekcja była jak najbardziej słusznym i trafnym rozwiązaniem. Dzięki niej zostały wyłączone ze spisu prace o małym znaczeniu, co pozytywnie wpłynęło na wartość informacyjną całego zestawienia.

Chcąc dać pełną informację o twórczości pisarzy franciszkańskich, zdecydowano się wprowadzić do bibliografii wszystkie gatunki literackie, dlatego bibliografia zawiera, obok prac naukowych i popularnonaukowych, źródła, zbiory dokumentów, szkice, rozprawy oryginalne i tłumaczenia. Nic więc dziwnego, że w bibliografii znalazło się dużo pozycji niemających z nauką nic wspólnego, jednakże cennych w duszpasterstwie i pomocnych przy kultywowaniu życia wewnętrznego; szkoda tylko, że autor nie oznaczył pozycji naukowych ku wygodzie czytelników jakimś znakiem umownym (np. asteryskiem). Jak słusznie zauważył ks. Hieronim Wyczawski: „Tym się zapewne tłumaczy fakt nie nadania przez autora swej pracy tytułu *Bibliografia...*, lecz wprowadzenia doń terminu *Literatura franciszkańska*”⁴⁹.

⁴⁸ Żurowski, *Trzydziestolecie pracy naukowej*, s. 344.

⁴⁹ H.E. Wyczawski, [rec.]: *J.R. Bar, Udział Polski w literaturze franciszkańskiej (bibliografia)*, „*Studia Theologica Varsaviensia*” 1 (1963) nr 1; 4 (1966) nr 1/2; 5 (1967) nr 1/2; 6 (1968) nr 1/2, 7 (1969) nr 1/2, „*Collectanea Theologica*”, 41 (1971) nr 2, s. 174.

Według niego najbardziej właściwy byłby tytuł: *Bibliografia piśmiennictwa franciszkańskiego w Polsce*. Tak sformułowany tytuł jednak nie oddaje charakteru i specyfiki dzieła. Wydaje się, że optymalny byłby tytuł: *Franciszkanie w Polsce do roku 1960. Bibliografia podmiotowo-przedmiotowa*.

Zbierając materiały do *Bibliografii*, J.R. Bar wykorzystywał różnego rodzaju źródła, które omówił we wstępie do dzieła. Dla starodruków podstawowym źródłem była *Bibliografia polska* Estreicherów. Spis publikacji zestawiony na jej podstawie został następnie porównany z katalogami polskich bibliotek zasobniejszych w starodruki. Żmudne i czasochłonne poszukiwania wniosły 27 nowych pozycji.

Dla wieku XIX i XX bazę źródłową stanowił zasób trzech bibliotek klasztorów krakowskich: Franciszkanów, Reformatów i Kapucynów. Spis ten został uzupełniony o wszystkie ważniejsze bibliografie o treści ogólnej.

Druki zagraniczne (polonica) zostały uzupełnione na podstawie obszernej kartoteki za lata 1900-1960, znajdującej się w Instytucie Bibliograficznym w Warszawie.

Trudną i pracochłonną kategorią źródeł wykorzystanych do bibliografii okazały się być wydawnictwa seryjne, prace zbiorowe, sprawozdania, księgi pamiątkowe oraz wszystkie polskie czasopisma teologiczne, ważniejsze czasopisma religijne, czasopisma historyczne, roczniki towarzystw, a także czasopisma zagraniczne. Skrupulatność i niezwykle rygorystyczne przestrzeganie kompletności przez J.R. Bara spowodowały, że przy przerabianiu czasopism opuszczono jedynie krótkie notki informacyjne. Prace heurystyczne nad zebraniem tego rodzaju materiału pochłonęły najwięcej czasu i energii, jednocześnie wymagały dobrze zaplanowanej pracy, znanstwa w zakresie czasopiśmiennictwa, bibliotek, katalogów.

W bibliografii J.R. Bar stosował opis rejestracyjny pełny, skrócony i adnotowany. Forma opisu zmieniła się w stosunku do wcześniejszych zestawień. Wszystkie opisy starał się bibliograf dostosować do polskich norm bibliograficznych wydanych przez Instytut Bibliograficzny w Warszawie w 1957 roku⁵⁰. Pisownia opisów została uwspółcześniona, bez względu na pisownię użytą w tytułaturze. Nazwiska i imiona polskich autorów występujące w formie łacińskiej, np. Petrus Posnaniensis, pozostawiono w tej formie. Natomiast imiona autorów polskich podano w brzmieniu polskim, zaś imiona autorów obcych przytoczono w języku polskim, kiedy jednak imię służyło jako nazwisko – podano je w języku obcym. Przy nazwiskach autorów są podane dopowiedzenia typu o. (ojciec), br. (brat), s. (siostra).

Dla starodruków podstawę opisu stanowiła *Bibliografia polska* Estreichera. Druki w niej opisane zostały jednak przytoczone w sposób skrócony, z podaniem cytaty bibliograficznej (np. Estr. XII, s. 15), natomiast pominięte przez nią zostały opisane dokładniej z podaniem źródła (np. nazwa biblioteki).

Całość materiału bibliograficznego została ujęta w dwóch częściach. Część I podaje w porządku systematycznym zagadnienia franciszkańskie, bez względu na autora. Część II jest raczej uzupełniająca, przedstawia dorobek pisarzy franciszkanów. W sumie bibliografia, licząca 6091 pozycji, podzielona została na zasadzie

⁵⁰ Polski Komitet Normalizacyjny, *Przepisy bibliograficzne. Opis zasadniczy w bibliografii retrospektywnej dziedzin i zagadnień*, Warszawa 1957 (Polska Norma PN-56/N-01156).

treści na 13 głównych działów. Są to: 1. Zagadnienia wstępne; 2. Zakon I (ogólnie, okres sprzed podziału w 1517 roku; od tego roku z podziałem na grupy (bernardyni, reformaci, franciszkanie konwentualni, kapucyni); 3. Zakon II (klaryski); 4. Zakon III regularny (uwzględnione tu zostały wszystkie kongregacje oparte na trzeciej regule św. Franciszka); 5. Zakon III świecki; 6. Stowarzyszenia prowadzone przez zakony św. Franciszka; 7. Święci i błogosławieni z I, II, III zakonu; 8. Pisarze z zakonu I do 1517 roku; 9. Pisarze z zakonu bernardynów i reformatorów; 10. Pisarze z zakonu franciszkanów konwentualnych; 11. Pisarze z zakonu kapucynów; 12. Pisarze z zakonu II; 13. Pisarze z zakonu regularnego.

W części I w poszczególnych działach i poddziałach zastosowano szeregowanie logiczne, przechodząc od zagadnień ogólnych do szczegółowych. Pozycje na ten sam temat ułożone są w porządku chronologicznym.

W części II pisarze ułożeni są według przynależności do zakonu I, II lub III, a dalej według rodzin zakonnych. W ramach rodzin zakonnych nazwiska pisarzy wymienione są w porządku alfabetycznym, a dzieła jednego autora w kolejności chronologicznej druku (numerowane). Opisy pozycji zawarte już w części I zaznaczono w formie odsyłacza.

Źle się stało, że ta obszerna praca, licząca w nadbitce 525 stron druku, nie została wydana jako druk zwarty. Fakt ten ogromnie utrudnia korzystanie z tego cennego zbioru, pomimo dołączenia do niego indeksu miejscowości i nazwisk⁵¹. W indeksie przy nazwiskach autorów zakonników podano obok ich tytułu również przynależność zakonną.

Praca J.R. Bara została poza drobnymi zastrzeżeniami przyjęta na ogół pozytywnie. W konkluzji Hieronim Eugeniusz Wyczawski napisał:

Jest ona dobrym przewodnikiem po piśmiennictwie znacznej części zakonnego duchowieństwa polskiego, oddającego się duszpasterstwu. Poza tym stanowi ona znakomitą pomoc przy badaniach nad historią zakonów św. Franciszka w Polsce, ułatwia mianowicie poznanie ich działalności piśmienniczej, takiej, jaką ona faktycznie była⁵².

Z kolei Ferdynand Pasternak zauważył, że

Wymowa objętościowa tej pracy mówi sama za siebie i świadczy o ogromie trudu, jaki w to dzieło – tak pożyteczne i nieodzowne dla wielkiej rodziny franciszkańskiej – włożył O. prof. Bar⁵³.

Podkreślił także, że z chwilą pojawienia się bibliografii, każda praca naukowa związana z tzw. problematyką franciszkańską, inicjowana w Polsce i za granicą, musiała na tej pracy bazować i do niej sięgnąć⁵⁴.

Również bibliografia zawartości czasopism katolickich znalazła w osobie J.R. Bara swojego badacza. Traktował ją jako podstawowe źródło informacji bibliograficznej, realną drogę poznania dorobku naukowego ukrytego w czasopiśmie. Zapewne kierował się także względami dokumentacyjno-materiałowymi.

⁵¹ Wyczawski, [rec.]: *J.R. Bar, Udział Polski w literaturze franciszkańskiej*, s. 174.

⁵² Tamże, s. 175.

⁵³ Pasternak, *Biografia i bibliografia prac naukowych*, s. 8-9.

⁵⁴ Tamże, s. 9.

Nie trzeba uzasadniać znaczenia bibliografii zawartości czasopisma jako źródła materiałowego i dokumentacyjnego dla badań naukowych i podstawowej bazy źródłowej dla wszystkich prac dokumentacyjnych i bibliograficznych.

W kręgu zainteresowań J.R. Bara znalazły się katolickie czasopisma bieżące, dokumentujące rozwój procesów religijnych, prądów, kierunków, tendencji. Dając bezpośredni wgląd w życie religijne, są one zasadniczym terenem i źródłem badań z zakresu historii Kościoła, prawa kanonicznego czy socjologii.

J.R. Bar jest autorem trzech bibliografii zawartości czasopism. Są to: *Wykaz treści „Ateneum Kapłańskiego” za lata 1909-1939 ułożony na sposób bibliograficzny*⁵⁵, *Wykaz treści „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego 1948-1957”*⁵⁶, *Wykaz treści dziesięciu roczników (1958-1967) kwartalnika „Prawo Kanoniczne”*⁵⁷, a także *Wykaz treści dziesięciu roczników (1948-1958) „Polonia Sacra”* ułożony przez kleryków Wyższego Seminarium Duchownego oo. Franciszkanów w Krakowie pod kierunkiem Bara⁵⁸.

Bibliografie te publikowane są w samym czasopiśmie w ostatnim tomie lub roczniku zamykającym odpowiedni okres. Niektóre z nich, jak dla czasopism „Polonia Sacra” i „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, ukazały się w formie osobnej odbitki, co z punktu widzenia odbiorcy jest korzystne, gdyż nie musi sięgać po numery czasopism, w których opublikowana jest bibliografia. Wyjątek pod tym względem stanowi bibliografia zawartości „Ateneum Kapłańskiego”, publikowana w latach 1947-1950 w każdym zeszytu. Ten sposób ogłaszania bibliografii jest bardzo niedogodny, ponieważ zmusza niepotrzebnie odbiorcę chcącego wyszukać dane informacje bibliograficzne do przeglądania spisu treści i wertowania poszczególnych zeszytów. Przy wydawaniu bibliografii powinno się pamiętać, aby czytelnikowi jak najbardziej ułatwić pracę i zwolnić go od trudu poszukiwań w kilkunastu zeszytach – niech pozostanie mu tylko trud czytania samego materiału. Należy żałować, że bibliografia nie została ogłoszona w formie książki, co bardzo ułatwiłoby prowadzenie poszukiwań, tym bardziej że bibliografia jest dość obszerna, liczy ponad 200 stron.

Zastosowana w opracowaniu bibliografii metoda miała na celu dostarczenie informacji o piśmie, jego zawartości i współpracownikach. Wyraziło się to w kompozycji bibliografii, która z reguły składa się z czterech części. Część

⁵⁵ J.R. Bar, *Wykaz treści „Ateneum Kapłańskiego” za lata 1909-1939 ułożony na sposób bibliografii*, „Ateneum Kapłańskie”, 47 (1947) nr 2, s. 200-224; nr 3, s. 325-328; nr 4, s. 484-493; 48 (1948) nr 1, s. 99-104; nr 2, s. 201-208; nr 3, s. 305-312; nr 4, s. 405-416; nr 5, s. 519-525; 49 (1948) nr 1, s. 90-99; nr 2, s. 201-208; nr 3, s. 309-312; nr 4, s. 409-416; nr 5, s. 517-524; 50 (1949) nr 1, s. 97-104; nr 2, s. 202-208; nr 3, s. 305-312; nr 4, s. 409-416; nr 5, s. 507-516; 51 (1949) nr 1, s. 109-112; nr 2, s. 202-208; nr 3, s. 300-304; nr 4, s. 390-400; nr 5, s. 499-501; 52 (1950) nr 3, s. 316-324.

⁵⁶ J.R. Bar, *Wykaz treści „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” 1948-1957*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 12 (1959) s. 605-644 (odb. Kraków 1959).

⁵⁷ J.R. Bar, *Wykaz treści dziesięciu roczników (1958-1967) kwartalnika „Prawo Kanoniczne”*, „Prawo Kanoniczne”, 11 (1968) nr 3-4, s. 359-371.

⁵⁸ J.R. Bar (razem z klerykami franciszcz.), *Wykaz treści dziesięciu roczników (1948-1958) „Polonia Sacra”*, „Prawo Kanoniczne”, 2 (1959) nr 1-2, s. 457-477 (odb. Warszawa 1959).

pierwsza zawiera krótką charakterystykę czasopisma (informacje o redaktorach, częstotliwości wydawania, formacie i wykazie roczników objętych bibliografią), część drugą pt. „Artykuły” stanowi spis utworów zawartych w czasopiśmie (artykuły, sprawozdania, od Redakcji), część trzecia „Recenzje” mieści wykaz recenzji opublikowanych w czasopiśmie, a część czwarta zawiera wykaz autorów artykułów i recenzji. W bibliografiach nie stosowano żadnej zamierzonej selekcji merytorycznej ani formalnej. Dążą one do maksymalnej kompletności w zakresie rejestrowanego materiału bibliograficznego.

Zawartość części „Artykuły” ułożona została w porządku systematycznym, a następnie w kolejności logicznej lub alfabetycznej według osób stanowiących przedmiot opracowania (np. biografie, nekrologi). Układ systematyczny dobrze się sprawdził, gdyż ukazał bogaty wachlarz zagadnień zawartych w czasopiśmie. Obok działów merytorycznych wystąpiły także działy formalne, jak: „Sprawozdania – Kronika”, „Od Redakcji i Administracji”. W wyniku zastosowania jednorazowego przydziału zaistniała potrzeba łączenia prac przynależących do różnych działów lub poddziałów, za pomocą odsyłaczy numerowych, kierujących do numerów pozycji. Z kolei recenzje zostały uporządkowane alfabetycznie według nazwisk autorów recenzowanych dzieł, a gdy brak autora – alfabetycznie według tytułów dzieł.

W zapisie poszczególnych artykułów na pierwszym miejscu podawana jest nazwa autora, następnie tytuł utworu i cytata wydawnicza, zawierająca następujące informacje: rocznik (tom), rok, za który lub na który dany rocznik wyszedł, numer (zeszyt), strony zajęte przez artykuł. Hasło artykułów stanowi nazwa autora (nazwisko i imię) lub kryptonim, uzupełnione o tytuł (ks., o., bp). Podobnie jak we wcześniej omówionych bibliografiach, z reguły kryptonim stanowi hasło, mimo że nazwa autora została odkryta, choć widoczna jest tendencja odchodzenia od tej zasady, np. w spisie zawartości „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego”. Jeżeli utwór był drukowany w kilku numerach czasopisma, numery te są wymienione i uzupełnione o informację o stronach, na których znajduje się utwór. W sytuacji gdy artykuł rozpoczyna się od słowa „Redakcja”, stoi ono na początku opisu, podobnie w przypadku słowa „Sprawozdanie”, chyba że występuje nazwisko autora. Wówczas ono staje się hasłem.

Recenzje zamieszczone w czasopismach opisuje się łącznie z dziełem recenzowanym. Opis recenzji składa się z zapisu dzieła recenzowanego (nazwa autora, tytuł dzieła, oznaczenie tomu, miejsce i rok wydania) następnie po znaku umownym kropki i kreski (. -) podana jest cytata wydawnicza i nazwa recenzenta wydrukowana wytłuszczonym drukiem oraz ujęta w nawias okrągły. Gdy istnieje kilka recenzji dla danego dzieła, wówczas recenzje wymienione są w jednym ciągu, tworząc pozycję zbiorową.

Ostatnią część stanowi alfabetyczny wykaz autorów artykułów i recenzji. Szkoda, że nie obejmuje on także nazwisk osób, stanowiących przedmiot opracowania, co zwiększyłoby sprawność informacyjną indeksu. Zapis indeksowy składa się z nazwiska i imienia, tytułu (ks., o., bp), przynależności zakonnej oraz wskaźników cyfrowych kierujących do poszczególnych części bibliografii.

Od strony edytorskiej analizowane bibliografie nie budzą większych zastrzeżeń. Jedynym mankamentem jest brak spisu rzeczy, co utrudnia ogólną orientację w przyjętym układzie systematycznym.

W dorobku bibliograficznym J.R. Bara znajduje się również bibliografia zespołu osobowego. Nosi ona tytuł *Praca naukowa Wydziału Prawa Kanonicznego [Akademii Teologii Katolickiej] w latach 1954-1964*⁵⁹ i składa się z czterech części. Część pierwsza zawiera informacje ogólne o Wydziale Prawa Kanonicznego (dziekan, prodziekan, katedry, pracownicy nauki, przeprowadzone habilitacje, doktorzy, magistry, studenci), części od drugiej do czwartej stanowią zasadniczą materię pracy, tj. zestawienia bibliograficzne.

W części drugiej pt. *Wydawnictwa Wydziału* zamieszczono wykaz książek, wydawnictw periodycznych i rozpraw doktorskich ogłaszanych w czasopismach Wydziału („Prawo Kanoniczne”, „Polonia Sacra”).

Część trzecia zawiera spis prac pracowników naukowych ATK. Podany został wykaz prac od roku 1954, bez względu na rok, w którym dany pracownik nauki został zatrudniony, natomiast dla pracowników nauki, którzy nie pracowali już na Wydziale, podany jest wykaz prac tylko do roku zatrudnienia na nim. Praca powstała w oparciu o materiały archiwalne zgromadzone w Dziekanacie Wydziału Prawa Kanonicznego i informacje uzyskane od pracowników ATK.

Dobór prac jest nieograniczony żadnymi kryteriami treściowymi i wydawniczymi. Hasło autorskie, które stanowi nazwisko i imię (imiona) uzupełnione o tytuł (ks.), widnieje jako nagłówek poprzedzający opisy prac pracownika. Układ nazwisk jest alfabetyczny, w obrębie hasła pozycje uporządkowane są chronologicznie. W ten sposób powstał zbiór bibliografii poszczególnych osób. Opis bibliograficzny jest rejestracyjny. Istotnym wzbogaceniem są informacje o recenzjach prac danego autora.

Czwarta i zarazem najobszerniejsza część obejmuje streszczenia niedrukowanych rozpraw doktorskich i habilitacyjnych. Materiał bibliograficzny wykazany jest w układzie działowym (1. Prawo rzymskie, 2. Prawo publiczne, 3. Historia prawa [Prawo powszechne, Polskie prawo partykularne], 4. Prawo osobowe, 5. Prawo procesowe, 6. Prawo karne, 7. Prawo Kościoła Wschodniego), a wewnątrz działów występuje szeregowanie alfabetyczne. Opis pozycji jest skrócony i zawiera nazwisko i imię autora, tytuł (ks.), tytuł rozprawy, charakter rozprawy (p. rozpr. magist., rozpr. dokt.), rok obrony, liczbę stron. Zdecydowana większość pozycji jest zaopatrzona w streszczenia o różnej objętości, czasem sięgające sześciu stron, nadesłane przez autorów rozpraw, za wyjątkiem 12 rozpraw, które streścił J.R. Bar. Przy niektórych pozycjach zaznaczono, że streszczenia nie nadesłano. W sumie odnotowano 43 pozycje.

Zaznaczył się również J.R. Bar jako autor bibliografii osobowej podmiotowej biskupa Józefa Sebastiana Pelczara (1842-1924), byłego rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego i profesora prawa kanonicznego, historii kościoła oraz teologii pasterskiej. Opublikował ją w 1966 roku w „Prawie Kanonicznym” razem

⁵⁹ *Praca naukowa Wydziału Prawa Kanonicznego w latach 1954-1964*, do druku przyg. J.R. Bar, Warszawa 1965.

z fragmentem autobiografii bpa J. Pelczara, obejmującej okres do 1899 roku, czyli od momentu mianowania go biskupem⁶⁰. Asumptem do ogłoszenia publikacji był brak całościowego opracowania działalności duszpasterskiej i naukowej biskupa: „Obfita spuścizna piśmienna i wielostronna działalność bpa Pelczara domagają się naukowego opracowania jego życia, ale dotychczas niewiele uczyniono w tym względzie”⁶¹. Okazją do wydania części autobiografii i opracowania bibliografii J. Pelczara stała się 40. rocznica jego śmierci. W zamierzeniu J.R. Bara wykaz publikacji biskupa miał ułatwić ocenę jego działalności piśmienniczej.

Bibliografia została opracowana w oparciu o materiały archiwalne i biblioteczne. Jak to bywa w przypadku bibliografii osobowej podmiotowej, dążyła do maksymalnej kompletności. Jej zasięg chronologiczny objął lata 1873-1948, czyli uwzględnił również wydania pośmiertne. Zasięgiem formalno-wydawniczym objął: książki, utwory z czasopism i fragmenty bibliograficzne. Pod względem piśmienniczym bibliografia uwzględniała: mowy, kazania, przedmowy, listy pasterskie, podziękowania, zarządzenia, wiadomości i ogłoszenia urzędowe, biogramy, recenzje. Łącznie bibliografia bpa J. Pelczara liczy 630 pozycji.

Zapisy bibliograficzne zostały sporządzone według aktualnie obowiązujących kanonów i miały charakter rejestracyjny. Opisy uzupełniono informacjami na temat recenzji dotyczących publikacji biskupa.

W *Bibliografii* zastosowano układ chronologiczny według lat wydania. W obrębie daty rocznej pozycje zostały uszeregowane według form wydawniczych lub piśmienniczych, choć zasada ta nie zawsze jest przestrzegana. Na czoło wysunięte zostały opisy książek, następnie utwory bibliograficzne z czasopism. Jeśli kilka artykułów pochodziło z tego samego czasopisma, wówczas pozycje układano w kolejności ogłaszania. Na końcu z reguły występowały przedmowy, komunikaty i inne drobne publikacje. Korzystanie z bibliografii ułatwiłyby alfabetyczny indeks tytułów i indeks nazw osobowych, np. odszukanie biogramów wymaga przeczytania całej bibliografii. Niestety, bibliografia nie została wyposażona w tego typu spisy pomocnicze.

Nie można także pominąć faktu, że J.R. Bar śledził na bieżąco nowości wydawnicze z zakresu nauk kościelnych, które następnie omawiał w recenzjach. Przedmiotem jego analiz stały się m.in. *Bibliographia synodorum particularium* (Civitas Vaticana 1967) Jakuba Sawickiego⁶², *Bibliografia wydawnictw Księgarni św. Wojciecha 1895-1970* (Poznań 1970) Bolesława Żyndy⁶³ czy *Polska bibliografia biblijna adnotowana za lata 1964-1968* (Warszawa 1971)⁶⁴ Janusza Frankowskiego. Jako recenzenta cechował go umiar w ujmowaniu problemów, wycucie aktualności,

⁶⁰ J.R. Bar, *Autobiografia Józefa Sebastiana Pelczara* „Prawo Kanoniczne”, 9 (1966) nr 1-2, s. 213-312.

⁶¹ Tamże, s. 214.

⁶² J.R. Bar, [rec.]: *Jakub Sawicki, Bibliographia synodorum particularium, Vaticana 1967*, „Prawo Kanoniczne”, 11 (1968) nr 3-4, s. 315-317.

⁶³ J.R. Bar, [rec.]: *Bolesław Żynda, Bibliografia wydawnictw Księgarni św. Wojciecha, 1895-1969, Poznań 1970*, „Collectanea Theologica”, 42 (1972) nr 2, s. 216.

⁶⁴ J.R. Bar, [rec.]: *Janusz Frankowski, Polska bibliografia biblijna adnotowana za lata 1964-1968, Warszawa 1971*, „Miscellanea Francescana”, 74 (1974) s. 265.

umiejętności odróżniania spraw ważnych od spraw drugorzędnych, rzetelność oraz doskonała orientacja w aktualnym stanie teorii i metodyki bibliograficznej.

Podsumowanie

Prace bibliograficzne w wykonaniu J.R. Bara stoją na wysokim poziomie metodycznym i metodologicznym i są dostosowane do stanu metodyki bibliograficznej w okresie ich publikowania. Niewątpliwie największą ich wartością jest opisywanie materiałów bibliograficznych z autopsji. Trzeba podkreślić ogrom żmudnej pracy podczas poszukiwań piśmiennictwa rozproszonego w wielu publikacjach. W związku z układem bibliografii należy mocno zaakcentować, że J.R. Bar doceniał szeregowanie rzeczowe (logiczne, przedmiotowe), potrzebę tworzenia grup logicznych, skupiających poszczególne pozycje wokół szczegółowych zagadnień i tej zasadzie pozostał wierny we wszystkich swoich publikacjach. Niewątpliwie szeregowanie logiczne wymagało od bibliografa większej inwencji oraz – co szczególnie trzeba podkreślić – doskonałej orientacji w danej dziedzinie. Prace bibliograficzne J.R. Bara wykonane samodzielnie lub przy współudziale innych osób, wykazują też pewne braki i niedociągnięcia, na co zwracali uwagę krytycy. Pamiętać jednak należy, że nie ma absolutnie doskonałej bibliografii – w każdej można doszukać się jakiś usterek i błędów. Na pewno nikt nie odbierze pracom J.R. Bara niewątpliwej wartości, toteż pełny podziw dla autora za jego wysiłek i osiągnięcie jest całkowicie uzasadniony. Z każdej następnej publikacji bibliograficznej usuwał braki, wprowadzał modyfikacje metodyczne, starając się uwzględnić aktualny stan metodyki bibliograficznej, zwłaszcza w zakresie zasad opisu bibliograficznego.

Niezależnie od prac bibliograficznych, zasługą J.R. Bara (jako przewodniczącego Senackiej Komisji Bibliograficznej) było inspirowanie wielu innych bibliografii (jak np. *Pisma Świętego*, historii Kościoła w Polsce), które zaczęło sukcesywnie publikować Wydawnictwo ATK⁶⁵.

Dlatego nie będzie żadnej przesady w stwierdzeniu, że biorąc pod uwagę olbrzymie zasługi J.R. Bara w inicjowaniu i samodzielnym opracowywaniu zarówno retrospektywnej, jak i bieżącej bibliografii prawa kanonicznego i innych nauk teologicznych – można go nazwać „ojcem” i inspiratorem teologiczno-prawnej bibliografii polskiej.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Bar Joachim Roman, *Autobiografia Józefa Sebastiana Pelczara*, „Prawo Kanoniczne”, 9 (1966) nr 1/2, s. 213-312.
 Bar Joachim Roman, *Polska bibliografia prawa kanonicznego za lata 1941-1947*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 1 (1949) s. 477-487 i odb.

⁶⁵ Bar, *Bibliografie wydane przez Akademię Teologii Katolickiej*, s. 185-187.

- Bar Joachim Roman, *Polska bibliografia prawa kanonicznego za lata 1941-1956*, „Prawo Kanoniczne”, 1 (1958) s. 387-437; odb. Warszawa 1959, s. 1-53.
- Bar Joachim Roman, *Udział Polski w literaturze franciszkańskiej (bibliografia)*, „Studia Theologica Varsaviensia”, 1 (1963) nr 1, s. 215-282; 4 (1966) nr 1/2, s. 339-357, 365-378; 5 (1967) nr 1/2, s. 181-224, 247-288; 6 (1968) nr 1/2, s. 263-407; 7 (1969) nr 1/2, s. 203-295, 339-421.
- Bar Joachim Roman, *Wykaz treści „Ateneum Kapłańskiego” za lata 1909-1939 ułożony na sposób bibliografii*, „Ateneum Kapłańskie”, 47 (1947) nr 2, s. 200-224; nr 3, s. 325-328; nr 4, s. 484-493; 48 (1948) nr 1, s. 99-104; nr 2, s. 201-208; nr 3, s. 305-312; nr 4, s. 405-416; nr 5, s. 519-525; 49 (1948) nr 1, s. 90-99; nr 2, s. 201-208; nr 3, s. 309-312; nr 4, s. 409-416; nr 5, s. 517-524; 50 (1949) nr 1, s. 97-104; nr 2, s. 202-208; nr 3, s. 305-312; nr 4, s. 409-416; nr 5, s. 507-516; 51 (1949) nr 1, s. 109-112; nr 2, s. 202-208; nr 3, s. 300-304; nr 4, s. 390-400; nr 5, s. 499-501; 52 (1950) nr 3, s. 316-324.
- Bar Joachim Roman, *Wykaz treści dziesięciu roczników (1958-1967) kwartalnika „Prawo Kanoniczne”*, „Prawo Kanoniczne”, 11 (1968) nr 3-4, s. 359-371.
- Bar Joachim Roman, *Wykaz treści „Ruchu Biblijnego i Liturgicznego” 1948-1957*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny”, 12 (1959) s. 605-644 (odb. Kraków 1959).
- Bar Joachim Roman (razem z klerykami francisz.), *Wykaz treści dziesięciu roczników (1948-1958) „Polonia Sacra”*, „Prawo Kanoniczne”, 2 (1959) nr 1/2, s. 457-477 (odb. Warszawa 1959).
- Bar Joachim Roman, [rec.]: *Bolesław Żynda, Bibliografia wydawnictw Księgarni św. Wojciecha, 1895-1969, Poznań 1970*, „Collectanea Theologica”, 42 (1972) nr 2, s. 216.
- Bar Joachim Roman, [rec.]: *Janusz Frankowski, Polska bibliografia biblijna adnotowana za lata 1964-1968, Warszawa 1971*, „Miscellanea Francescana”, 74 (1974) s. 265.
- Bar Joachim Roman, [rec.]: *Jakub Sawicki, Bibliographia synodotum particularium, Vaticana 1967*, „Prawo Kanoniczne”, 11 (1968) nr 3/4, s. 315-317.
- Bar Joachim Roman, *Gustaw Romuald, Potrzeba i program opracowania polskiej bibliografii teologicznej*, „Ateneum Kapłańskie”, 52 (1950) s. 228-241.
- Bar Joachim Roman, *Schletz Alfons, Polska bibliografia teologiczna za lata 1940-1948*, Warszawa 1969.
- Bar Joachim Roman, *Sobański Remigiusz, Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za lata 1949-1968*, Warszawa 1972.
- Bar Joachim Roman, *Zmarz Wojciech, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku*, t. 1, *Od wynalezienia druku do 1799 r.*, Lublin 1960; t. 2, *Za lata 1800-1940*, Lublin 1947.
- Polska bibliografia nauk kościelnych za rok 1971*, pod red. J. Bara, R. Sobańskiego, Warszawa 1973.
- Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za rok 1969*, pod red. J. Bara, J. Frankowskiego, Warszawa 1971.
- Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za rok 1970*, pod red. J. Bara, Warszawa 1972.
- Praca naukowa Wydziału Prawa Kanonicznego w latach 1954-1964*, do druku przyg. J.R. Bar, Warszawa 1965.

Opracowania

- Antas Ewa, Mandziuk Józef, *Bar Joachim Roman OFMConv (1912-1997)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich 1994-2003*, pod red. J. Mandziuka, t. 9, Warszawa 2006, s. 54-65, bibliogr.
- Bar Joachim Roman, *Bibliografie wydane przez Akademię Teologii Katolickiej*, „Collectanea Theologica”, 50 (1989) nr 4, s. 185-187.
- Bar Roman*, w: *zakonie Joachim OFMConv (ur. 1912)*, w: *Polscy kanoniści (wiek XIX i XX)*, [red. J.R. Bar], Warszawa 1981, cz. 1, s. 12-14.
- Bar Wiesław, *Zmarz Wojciech*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, Lublin 2014, t. 20, kol. 1458-1459.
- Biskupski Stefan, [rec.]: *J.R. Bar; W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Ateneum Kapłańskie”, 48 (1948) z. 5, s. 509.
- Chojnacki Władysław, *Bibliografia zwartych druków konspiracyjnych wydanych pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*, Warszawa 1970.
- Dembowska Maria, *Metoda „Bibliografii polskiej” Karola Estreichera*, Warszawa 2001.
- Frankowski Janusz, w: *Bibliści polscy 1997*, Lublin 1997, s. 13-14.
- Grabowski Ignacy, [rec.]: *J.R. Bar; W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Tygodnik Warszawski”, 1948 nr 20, s. 6.
- Koranyi Karol, [rec.]: *J.R. Bar; W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2 (1948) s. 467-469.
- Ksiądz rektor Remigiusz Sobański. Uczony, nauczyciel, sędzia*, red. W. Góralski, Warszawa 2005.
- Matczuk Alicja, *Polskie bibliografie nauk humanistycznych i społecznych do roku 1989. Historia i metodyka*, Lublin 2014.
- Nastalska-Wiśnicka Joanna, *Gustaw Romuald OFM (1911-1976)*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, red. E. Gigilewicz, t. 1, Lublin 2018, s. 302-303.
- Nir Roman, [rec.]: *Bibliografia bieżąca teologii i prawa kanonicznego*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 15 (1972) nr 2, s. 67-69.
- Nir Roman, [rec.]: *Polska bibliografia teologii i prawa kanonicznego za lata 1940-1970*, „Collectanea Theologica”, 43 (1973) nr 4, s. 169-174.
- Nir Roman, *Polskie bibliografie teologiczne*, „Colloquium Salutis”, 4 (1973) s. 251-253.
- Nowodworski Witold, *O. dr hab. Romuald Gustaw OFM*, „Więź”, (1976) nr 4, s. 153-155.
- Pasternak Ferdynand Stanisław, *Biografia i bibliografia prac naukowych o. prof. Joachima Romana Bara OFMConv*, „Prawo Kanoniczne”, 25 (1982) nr 1-2, s. 5-30.
- Polski Komitet Normalizacyjny, *Przepisy bibliograficzne. Opis zasadniczy w bibliografii retrospektywnej dziedzin lub zagadnień*, Warszawa 1957 (Polska Norma PN-56/N-01156).
- Sawicki Jakub, [rec.]: *J.R. Bar; W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Collectanea Theologica”, (1952) nr 23, s. 234-255 (w jęz. niem.).
- Sawicki Jakub, [rec.]: *J.R. Bar; W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 r., t. 1, Od wynalezienia druku do 1799 r., Lublin 1960; t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Studia Źródłoznawcze”, 8 (1963) s. 16.
- Tomczak Salezy Bogumił, *Bar Joachim Roman*, „Studia Franciszkańskie”, 9 (1998) s. 369-371.

- Urban Wincenty, *Ks. Profesor Alfons Schletz – twórca naukowego organu dla dziejów Kościoła w Polsce*, „Prawo Kanoniczne”, 25 (1982) nr 3/4, s. 214-217.
- Vetulani Adam, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Kwartalnik Historyczny”, 56 (1948) s. 453-457.
- Wilanowski Bolesław, [rec.]: *J.R. Bar, W. Zmarz, Polska bibliografia prawa kanonicznego od wynalezienia druku do 1940 roku, t. 2, Za lata 1800-1940, Lublin 1947*, „Państwo i Prawo”, 3 (1948) z. 9-10, s. 116-117.
- Wilemska Elżbieta, *Sobański Remigiusz (1930-2010)*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, t. 18, Lublin 2013, kol. 468-469.
- Wspomnienie: o Joachim Roman Bar – prawnik, pisarz, tytan pracy*, <https://www.zycie-zakonne.pl/wiadomosci/archiwum/wspomnienie-o-joachim-roman-bar-prawnik-pisarz-tytan-pracy-1532/> (dostęp: 5.02.2023).
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, *Bar Joachim Roman OFMConv (ur. 1912)*, w: *Słownik polskich pisarzy franciszkańskich (bernardyni, franciszkanie śląscy, franciszkanie konwentualni, klaryski oraz Zgromadzenie III reguły)*, pod red. H.E. Wyczawskiego, Warszawa 1981, s. 35-42.
- Wyczawski Hieronim Eugeniusz, [rec.]: *J.R. Bar, Udział Polski w literaturze franciszkańskiej (bibliografia)*, „*Studia Theologica Varsaviensia*”, 1 (1963) nr 1; 4 (1966) nr 1/2; 5 (1967) nr 1/2; 6 (1968) nr 1/2; 7 (1969) nr 1/2, „*Collectanea Theologica*”, 41 (1971) nr 2, s. 173-175.
- Zabielska Janina, *Bibliography of books in Polish or relating to Poland published outside Poland since September 1st 1939*, vol. 1, 1939-1951; vol. 2, 1952-1957 and supplement to 1939-1951; vol. 3, 1958-1963 and supplement to 1939-1957, London 1952-1966.
- Zmarz Wojciech, *Polska bibliografia prawa kanonicznego*, „*Ateneum Kapłańskie*”, 35 (1935) [dodatek]; 36 (1935) [dodatek]; 37 (1936) [dodatek]; 38 (1936) [dodatek], odb. Włocławek 1935/1936.
- Żurowski Marian, *Trzydziestolecie pracy naukowej ks. docenta dr Romana Joachima Bara*, „Prawo Kanoniczne”, 12 (1969) nr 1/2, s. 339-349.